

A FIZETÉSKÉPTELENSÉG TERÜLETI JELLEMZŐI MAGYARORSZÁGON¹

(Regional Features of Insolvency in Hungary)

KONDOR ATTILA CSABA

Kulcsszavak:

fizetéseképtelenség csődeljárás felszámolási eljárás vállalkozások területi egyenlőtlenségek Magyarország

A tanulmány az 1992–2006 közötti időszakban indított csőd- és felszámolási (fizetéseképtelenségi) eljárások számának és a regisztrált társas vállalkozásokra vetített arányának (fizetéseképtelenségi arány) földrajzi jellemzőit vizsgálja. A tanulmányban bemutatjuk a fizetéseképtelenség területi dichotómiáit, lehatároljuk hazánk fizetőképesség szempontjából kedvezőtlennek minősíthető térségeit. Az írás végén a vállalkozássűrűségre és a fizetéseképtelenségre vonatkozó adatok segítségével kísérlet történik a „társas vállalkozások terének” tipizálására is. A munka elsősorban leíró jellegű, mindemellett érdekes adalékként szolgálhat Magyarország rendszerváltozás utáni társadalmi-gazdasági folyamatainak komplex elemzéséhez.

Bevezetés

A magyar gazdaság átalakulásának jeleként már az 1980-as évek elejétől megjelentek az első magánvállalkozások, majd a gazdasági társaságok létrehozását és működését szabályozó 1988. évi VI. törvény utat nyitott a modern piacgazdaság egyik alapjaként számon tartott gazdasági társaságok megalakulásának is. A piacgazdasági átmenet során számos társas és egyéni vállalkozás a gyakorlatban életképtelenné bizonyult, ezért vált szükségessé az elavult fizetéseképtelenségi jog újrakodifikálása. Ennek eredményeként 1991-ben az Országgyűlés megalkotta a csődeljárásról, a felszámolási eljárásról és a végelszámolásról szóló 1991. évi XLIX. törvényt, és ez a jogszabály lett – az 1992. január elsejei hatálybalépés után – a modern magyar fizetéseképtelenségi jog alapja. Bár a fizetéseképtelenséget szabályozó törvényt többször lényegileg módosították (pl. 1993-ban és 1997-ben), majd 2006-ban az egész fizetéseképtelenségi jogot újrakodifikálták (2006. évi VI. törvény), a hazai „csődjog” jellege nem sokban változott; a gazdálkodó szervezetekkel szemben indítható fizetéseképtelenségi eljárásoknak 1992 óta két típusa létezik Magyarországon: a felszámolási eljárás és a csődeljárás.

A magyarországi társas vállalkozások (ezen belül különösen a gazdasági társaságok) számának területi vonatkozásait az utóbbi másfél évtizedben sokan vizsgálták, mert – mint a gazdaság területi különbségeinek egy rendkívül fontos indikátora – szinte kihagyhatatlan a regionális fejlettségi kutatások során (pl. Nemes Nagy–Ruttkay 1993; Rechnitzer 1993; Nemes Nagy 1995; Enyedi 1996; Bihari 1999; Nemes Nagy–Németh 2003; Fazekas 2005; Nagy 2006 stb.). Az adathiány miatt

jóval ritkábban bukkanhatunk a szakirodalomban olyan elemzésre, amely a fizetésképtelenség területi egyenlőtlenségeit állítja a középpontba, ez a kérdés inkább csak járulékos elemként merül fel néhány statisztikai és közgazdasági tanulmányban (pl. *Sántha* 1999). Az információhiány legfőbb oka az, hogy a bíróságok által a Cégközlönyben közzétett fizetésképtelenségi eljárások számára vonatkozó elsődleges adatforrás napjainkban is a (most már elektronikus) Cégközlöny, illetve az ebben megjelent csőd-, felszámolási és végelszámolási eljárások legfontosabb adatait közlétező gyorsjelentés, a Heti Csődértesítő. Jelen írásban utóbbi két forrás segítségével igyekszünk felvázolni a csőd- és felszámolási eljárások, valamint az ez alapján számítható fizetésképtelenségi arány területi különbségeit. A munka végén a fizetésképtelenségi arány és a vállalkozássűrűség segítségével kísérletet teszünk hazánk kistérségeinek a „társas vállalkozások terében” elfoglalt helyzete szerinti tipizálására is.

A fizetésképtelenség alapfogalmai, a vizsgálat adatbázisa

A fizetésképtelenségi jog (némileg megtévesztő elnevezéssel: csődjog) feladata, hogy a piaci viszonyok között elégtelenül működő, eladósodott gazdálkodó szervezeteknek lehetővé tegye az üzleti élet rendjébe való beilleszkedést, vagy ha ez nem lehetséges, megszüntetés útján kivezesse őket a piacról (*Miskolczi Bodnár–Török* 2002)². Fizetésképtelenség esetén a reorganizációt előtérbe helyező eljárást csődeljárásnak, a megszüntetést célzó és rendszerint megszűnéssel is végződő eljárást felszámolási eljárásnak nevezzük. Hazai sajátosság, hogy az úgynevezett „kötelező öncsőd”³ 1993-ban történt megszűnése után a fizetésképtelenségi eljárások túlnyomó része felszámolási eljárás⁴. Itt kell felhívni a figyelmet arra, hogy a gazdálkodó szervezetek megszűnésének a fizetésképtelenségen kívül más oka is lehet (pl. elhatározza jogutódlással vagy jogutód nélküli megszűnését, cégbíróság törli vagy megszüntnek nyilvánítja, más szervezetté alakul át stb.). A fizetésképtelenségi eljárások közül csak a felszámolás szünteti meg a vállalkozást, a csődeljárás optimális esetben a hitelezőkkel kötött egyezséggel zárul (amennyiben ez nem így történik, úgy felszámolási eljárás veheti kezdetét). 2006 közepéig, az új csődtörvény hatályba lépéséig a csőd- és felszámolási eljárásokkal egy törvényben szabályozták a végelszámolási eljárást is, azonban ez egy önkéntes megszűnési mód, és nem sorolható a fizetésképtelenség körébe.

A csőd- és felszámolási eljárások számára vonatkozóan különbséget kell tenni a bejelentések és a bíróságok által elrendelt eljárások közzététele között, az esetek tekintélyes hányadában ugyanis a csőd- és felszámolási bejelentések adminisztratív véget érnek (pl. visszavonják az indítványt; azt egyszerre többen is megteszik; nem az arra jogosult nyújtja be a kérelmet stb.) (*Holló* 1994; *Reke* 1996). Ezért a fizetésképtelenség területi jellemzőinek vizsgálatánál csak a bírósági határozatban elrendelt és a Cégközlönyben közzétett adatokat szabad figyelembe venni. Jelen tanulmány készítése során ez utóbbival számolhattunk, miután a Heti Csődértesítő szerkesztősége felhasználási szerződés keretében rendelkezésünkre bocsátotta a Cég-

közlönyben 1992. január 1. és 2006. december 31. között megjelent csőd-, felszámolási és végelszámolási eljárások adatait⁵. Az adatbázis felhasználható a fizetésképtelenség térbeli jellemzőinek vizsgálatára, mert a csőd- és felszámolási eljárás alá került cégek székhelyét is tartalmazza. Mivel a csődeljárások száma minimálisra csökkent Magyarországon, a vizsgálatban egységesen kezeltem a fizetésképtelenségi eljárásokra vonatkozó adatokat, hangsúlyozva azt, hogy a fizetésképtelenség 1994 után szinte kizárólag felszámolási eljárást jelent.

A fizetésképtelenségi jog hatálya az úgynevezett „gazdálkodó szervezetekre” terjed ki, ami lényegében egybeesik a statisztikából ismert társas vállalkozás fogalmával; a társas vállalkozások számát a Központi Statisztikai Hivatal minden évben településenként is közli⁶. Minden, statisztikai értelemben vett társas vállalkozásra kiterjed tehát a fizetésképtelenségi szabályozás, és helyesen járunk el akkor is, ha a csőd- és felszámolási eljárások számát a regisztrált társas vállalkozások számával vetjük egybe⁷. A két adat hányadosából képezzük a fizetésképtelenség területi jellemzőit plasztikusan bemutató fizetésképtelenségi arányt, ami azt mutatja meg, hogy az adott évben a regisztrált társas vállalkozások hány százalékával szemben indítottak fizetésképtelenségi eljárást. A vállalkozások adatai a Központi Statisztikai Hivatal országos és települési statisztikái segítségével érhetők el; jelen munka írásakor településsoros mutatók csak 2005 végéig álltak rendelkezésre, 2006-ra még csak a vállalkozások országos száma ismert. Mivel a regisztrált társas vállalkozások területi eloszlásában egy esztendő alatt nem következik be „földindulászerű” átalakulás, ezért a 2005. évi településsoros vállalkozásszám-adatokat – kellő óvatossággal és az adathiányra való utalással – néhány helyen felhasználtuk a 2006-os fizetésképtelenségi arányok bemutatására is.

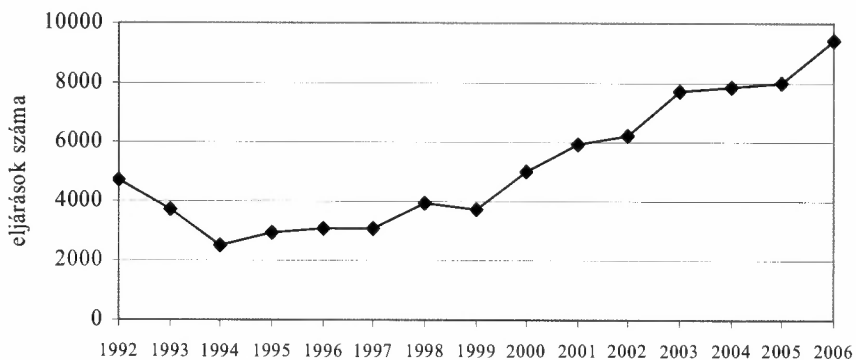
A fizetésképtelenségi eljárások száma és területi jellemzői 1992 és 2006 között

Mint említettük, a piacgazdasági viszonyokra szabott új csődtörvény 1992. január elsején lépett hatályba, felváltva a korábbi, még 1986–88-ban hozott felszámolási és „állami szanálási” szabályokat. A rendszerváltozás környékén számos vállalkozás vesztette el a piacát, került likviditási zavarba. A hitelezők védelme és minél teljesebb kielégítése érdekében hozott új törvény 1992-ben valóságos „csődlavinát” indított el: míg az 1986–1991 közötti időszakban csak néhány száz vállalkozás vált (legalábbis jogilag) fizetésképtelenné, addig 1992 tavaszán (a törvény hatályba lépésétől számított hatvan napos moratórium lejártával) csődbejelentések ezrei özönlöttek el a bíróságokat. A csődtörvény hatályának első két évében a fizetésképtelenség kb. 800 000 embert, a bruttó termelési érték egynegyedét érintette (Szanyi 1999)⁸. A „kötelező öncsőd” intézménye miatt 1992–1993-ban több mint tízezer csőd- és felszámolási bejelentés történt, ténylegesen csaknem 8500 eljárás indult. A csődhullám elsődleges okai a gazdaság strukturális válsága, a piaci problémák és a vállalati körbetartozások voltak (Ráday 1993).

A kötelező csődbejelentés megszüntetése (1993. szeptember 1.) következtében 1994-re lecsengett az első nagy magyarországi fizetésképtelenségi hullám, részben igazolva azokat a közgazdászokat, akik szerint a fizetésképtelenségi ráta csak papíron volt magas, a cégek egy része csak időlegesen került likviditási válságba, de a kötelező csődbejelentés alól nem tudtak kibújni (Bonin–Schaffer 1996). Mint arról már szó esett, a reorganizációt célzó csődeljárások száma ebben az időszakban magas volt, de 1994 után – így napjainkban is – marginális gyakorlati szereppel bír a felszámolási eljárások mögött. A fizetésképtelenségi – döntően tehát felszámolási – eljárások száma 1995-től újra növekedésnek indult (2006-ban már 9447 eljárás kezdődött, szemben a kilencvenes évek közepi évi 3000-rel). Az előző évihez képest a legnagyobb százalékos növekedés 2000-ban, 2003-ban és 2006-ban volt tapasztalható (1. ábra).

1. ÁBRA

Csőd- és felszámolási eljárások száma, 1992–2006
(The Number of Bankruptcy and Liquidation Proceedings, 1992–2006)

Forrás: Heti Csődertesítő és Cégnet.hu; www.foe.hu

A fizetésképtelenség problémakörének országos méretét mutatja, hogy az ezredfordulót követően a bejegyzett székhelyek szerint ezer fölé emelkedett azon települések száma, ahol fizetésképtelenségi eljárás indult (pl. 2006-ban 1158 olyan település volt, ahol csőd- vagy felszámolási eljárás zajlott; az 1990-es években évente átlagosan 500–600 településen vált fizetésképtelenné társas vállalkozás). Az elmúlt 15 év alatt csupán 761 település társas vállalkozásait nem érintette csőd- és felszámolási eljárás, ezek döntően az ország aprófalvas megyéiben találhatók⁹. A fizetésképtelenségi eljárások abszolút száma – a vállalkozásokhoz hasonlóan – a nagyvárosokban és a fővárosi agglomeráció területén a legmagasabb, ugyanakkor a társas vállalkozások és a fizetésképtelenség területi eloszlása között már jelentős területi különbségek mutathatók ki. Az 1992-től 2005-ig terjedő időszakban a regisztrált társas vállalkozások székhelyének 40–45%-a Budapesten volt, de a főváros részesedése a csőd- és felszámolási eljárásokból messze ez alatt, 20–35% között mozgott (2001-ben 19%-volt, de 2006-ra már 37%-ra nőtt, megközelítve ezzel a főváros vállalkozások terén elfoglalt súlyát). Míg a regisztrált társas vállalkozások székhely szerinti súlypontja az elmúlt

másfél évtizedben folyamatosan Budapest délkeleti határára esett, addig a csőd- és felszámolási eljárások súlypontja (bár újra közelít a fővároshoz), délkeleti irányban távolabb van Budapeستől (2001-ben pl. Pilsen, 2006-ban Vasadon volt). A fizetési képtelenség és a vállalkozások területi megoszlása eltéréseinek mérésére alkalmazható Hoover-index értéke minden évben jellemzően 20–30% közötti, ami önmagában is jelentős területi különbségekre utal (2001-ben az index csaknem 35% volt, 2006-ban – folyamatosan csökkenve – ez az érték 23%). A fizetési képtelenség és a vállalkozások regionális különbségei nagyrészt Budapest és környékének a vállalkozások és a fizetési képtelenségi eljárások terén betöltött eltérő súlyából fakadnak.

A fizetési képtelenségi arány területi jellemzői 1992–2006 között

A „társas vállalkozások terének” regionális különbségeit a fizetési képtelenségi eljárások abszolút számánál jobban megvilágítja az, ha a fizetési képtelenségi eljárásokat a regisztrált társas vállalkozások számára vetítjük. A tört értékét 100-zal szorozva megkapjuk a fizetési képtelenségi arányt, vagyis azt, hogy az adott településen, nagyobb területegységben, vagy éppen országos szinten az adott évben a társas vállalkozások hány százaléka vált fizetési képtelenné.

Magyarország egészét tekintve a fizetési képtelenségi arány 1992-ben volt a legmagasabb: ekkor a közel 140 000 regisztrált társas vállalkozás csaknem 3,4%-a vált fizetési képtelenné. A fizetési képtelenségi eljárások csökkenése és a vállalkozásszám emelkedése miatt 1994-re az „első csődhullám” lezajlott, a fizetési képtelenségi arány 1994-ben már alig haladta meg az 1%-ot, és az ezredfordulóig lényeges változás ebben nem történt (a csőd- és felszámolási eljárások számával egyenes arányban nőtt a társas vállalkozások száma is). 2000-tól kezdődően az országos fizetési képtelenségi arány lassú növekedésnek indult, 2003-ban átlépte a másfél százalékot, és 2006-ban már 1,84% volt (1. táblázat).

1. TÁBLÁZAT

*A fizetési képtelenségi arány változása Magyarországon, 1992–2006
(The Change of Insolvency Ratio in Hungary, 1992–2006)*

Év	Fizetési képtelenségi arány	Év	Fizetési képtelenségi arány
1992	3,36	2000	1,22
1993	2,01	2001	1,39
1994	1,14	2002	1,40
1995	1,14	2003	1,68
1996	1,01	2004	1,63
1997	0,90	2005	1,60
1998	1,04	2006	1,84
1999	0,95		

Forrás: Heti Csődértesítő, www.ksh.hu adatai alapján saját számítás.

A csőd- és felszámolási eljárás alatt álló regisztrált társas vállalkozások arányának területi megoszlását legcélszerűbb megyei, még inkább kistérségi szinten vizsgálni. A regionális szint csak durvább összehasonlításra alkalmas (pl. keleti–nyugati régiók közötti különbségek jellemzésére), míg a települési szintű vizsgálatok csak néhány esetben, pl. a városi agglomerációk jellemzésekor kezelhetők fenntartások nélkül¹⁰. A csődtörvény hatályba lépése utáni évek fizetésképtelenségi arányainak tehát elsősorban megyei és kistérségi szintű elemzésének eredményeit kívánom ehelyütt összefoglalni.

Az 1992–1993-as fizetésképtelenségi hullám elsősorban Kelet-Magyarországot érintette. 1992-ben a fizetésképtelenségi arány Békés megyében volt a legmagasabb (6,8%), de Szabolcs-Szatmár-Bereg, Borsod-Abaúj-Zemplén és Jász-Nagykun-Szolnok megyékben is meghaladta az 5%-ot, emellett Nógrád megye legtöbb kistérségére is nagyon magas arányok voltak jellemzők. 1992-ben volt olyan kistérség (a Tiszavasvári), ahol a fizetésképtelenségi arány 20%-nál is nagyobb volt, de ezen kívül további 16 kistérségben a regisztrált társas vállalkozások több mint 10%-a állt fizetésképtelenségi eljárás alatt (a 17 legsúlyosabb helyzetű kistérség közül csak négy volt dunántúli). 1992-ben 43 településen minden társas vállalkozás fizetésképtelenné vált, ami abszolút rekordot jelentett. Az első nagy fizetésképtelenségi hullám a Nyugat-Dunántúlt, a fővárost és Pest megyét, valamint Hajdú-Bihar megyét kevésbé érintette, itt a fizetésképtelenségi arány jellemzően 3% (1992), illetve 1,7% (1993) körül alakult.

1994-re kiegyenlítődés következett be a fizetésképtelenség területi megoszlásában, mondhatjuk úgy is, hogy a korábban kiugró értékek „lefelé nivelláltak”. A kilencvenes évek közepén az alacsony (országosan 1% körüli) fizetésképtelenségi arányok mellett a korábbi határozott nyugat–kelet különbség elmosódott. Erre az időszakra az északkelet-magyarországi volt szocialista nagyipar, az alföldi mezőgazdasági szövetkezetek és az átmenet környékén ezek bázisán létrejött társas vállalkozások nagy része szinte teljesen megsemmisült, a Dunántúlon és Közép-Magyarországon viszont a rosszabb lehetőségekkel rendelkező vállalkozások egy része fizetésképtelenné vált. Az évtized közepén Veszprém, majd Somogy, Baranya és Tolna megyében is kissé az átlag feletti volt a fizetésképtelenségi arány. Átmenetileg néhány nyugat-dunántúli kistérség is az élbolyba került a megugró felszámolások miatt (pl. a Kőszegi és a Celldömölki kistérség), ugyanakkor a fővárosban és környékén továbbra is nagyon alacsony volt a fizetésképtelenség regisztrált vállalkozásokra vetített fajlagos mutatója (átlagosan 0,5–0,7%). A kilencvenes évek második felére tehát inkább a fővárosvidék dualitás jellemezte a fizetésképtelenségek térbeli alakulását.

1999-től a csőd- és felszámolási eljárások számának gyorsuló növekedésével és az országos fizetésképtelenségi arány romlásával egyidejűleg ismét egyre határozottabb nyugat–keleti dichotómia jött létre (2., 3. táblázat). Míg a Dunántúl és Pest megye kistérségeiben, valamint Budapesten a fizetésképtelenségi arány nem sokat romlott (jellemzően 1% körül alakult), addig a három kelet-magyarországi régió kistérségeinek zömében a regisztrált társas vállalkozások több mint 2%-a került csődeljárás vagy felszámolási eljárás alá. A leghatározottabb nyugat–keleti különbség 2003-ban és 2004-ben volt; 2004-ben pl. a 42 legrosszabb hazai kistérség közül 35 a Tisza mentén, illetve attól keletre helyezkedett el, és ez a fizetésképtelenségi hullám már nem kerülte el Hajdú-Bihar megyét sem¹¹. Az alföldi térségek helyzetét számottevően rontotta az, hogy a mezőgazdasági szövetkezetek körében rendkívül magas a felszámolások száma.

2. TÁBLÁZAT

A fizetésképtelenségi arány és a nyugati határtól való távolság közötti korreláció mértéke, 1992–2006 (kistérségi szintre számolva)

(The Correlation between Insolvency Ratio and the Distance of Western Border 1992–2006, Calculated on the Level of Micro-regions)

Év	Korreláció értéke	Év	Korreláció értéke
1992	0,31	2000	0,55
1993	0,07	2001	0,43
1994	0,23	2002	0,44
1995	0,20	2003	0,53
1996	0,00	2004	0,50
1997	-0,06	2005	0,39
1998	0,18	2006*	0,30
1999	0,41		

*a 2005. évi regisztrált társas vállalkozások számával számolva.

Forrás: Saját számítás.

3. TÁBLÁZAT

A legmagasabb fizetésképtelenségi aránnyal jellemezhető 40 kistérség eloszlása a nyugati és keleti régiók között, 1992–2006

(The Distribution of the 40, by the Highest Insolvency Ratios Characterized Micro-regions between Western and Eastern Regions, 1992–2006)

Év	DDR; NYMR; ÉDR; KMR	DAR; ÉAR; ÉMR	Legmagasabb fizetés- képtelenségi arány + kistérség neve
1992	13	27	20,3 (Tiszavasvári)
1993	19	21	7,7 (Vasvári)
1994	14	26	7,1 (Jánoshalmi)
1995	17	23	4,5 (Sárbogárdi)
1996	19	21	6,1 (Sümegei)
1997	22	18	4,2 (Enyingi)
1998	14	26	4,7 (Mezőkovácsházai)
1999	12	28	4,0 (Berettyóújfalui)
2000	4	36	4,7 (Mátészalkai)
2001	9	31	7,5 (Pétervásárai)
2002	9	31	4,1 (Polgári)
2003	8	32	5,9 (Polgári)
2004	5	35	6,1 (Csengeri)
2005	12	28	5,7 (Balmazújvárosi)
2006*	14	26	5,9 (Kisvárdai)

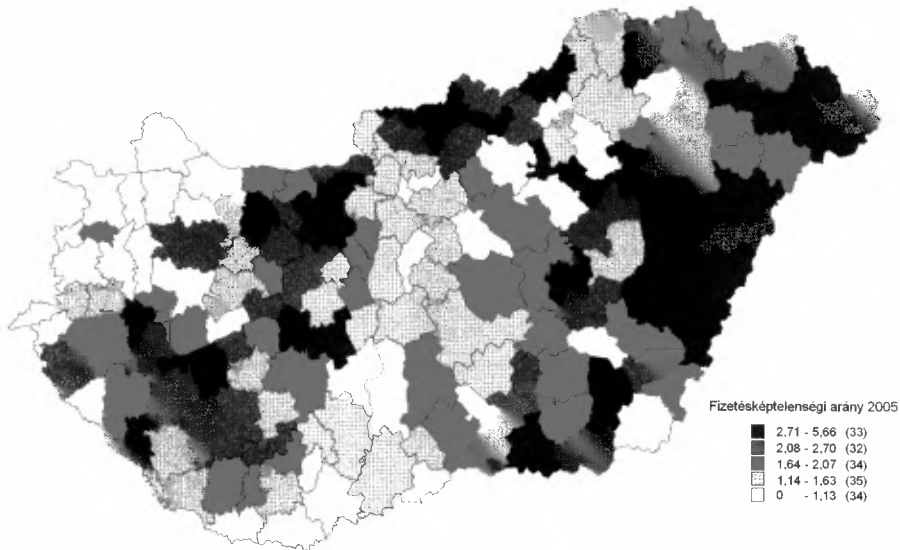
*a 2005. évi regisztrált társas vállalkozások számával számolva.

Forrás: Heti Csődértesítő adatai alapján saját számítás.

Az utóbbi két évben a nyugat–kelet megosztottság kissé mérséklődött: a továbbra is alacsony fizetésképtelenségi rátával jellemezhető északnyugat-dunántúli és Pest megyei kistérségek mellett az országos átlagnál jobb a helyzet Bács-Kiskun és Borsod-Abaúj-Zemplén megyék kistérségeiben is¹², ugyanakkor például több délnyugat-dunántúli, illetve Komárom-Esztergom megyei mikrorégióban az országos átlag feletti a fizetésképtelenségi arány (2. ábra). Ugyanakkor a nyugat–keleti különbségek fokozódása irányába hat az az új jelenség, miszerint 2006-ban az ukrán határ környéki településeken csaknem 150, a cégnév alapján javarészt vélhetően ukrán tulajdonban álló társas vállalkozás ellen indítottak felszámolási eljárást (pl. Kisvárdá: 105, Tisza-bezdéd: 31, Záhony: 14)¹³.

2. ÁBRA

A fizetésképtelenségi arány 2005-ben, kistérségi szinten
(*The Insolvency Ratio in 2005, on the Level of Micro-regions*)

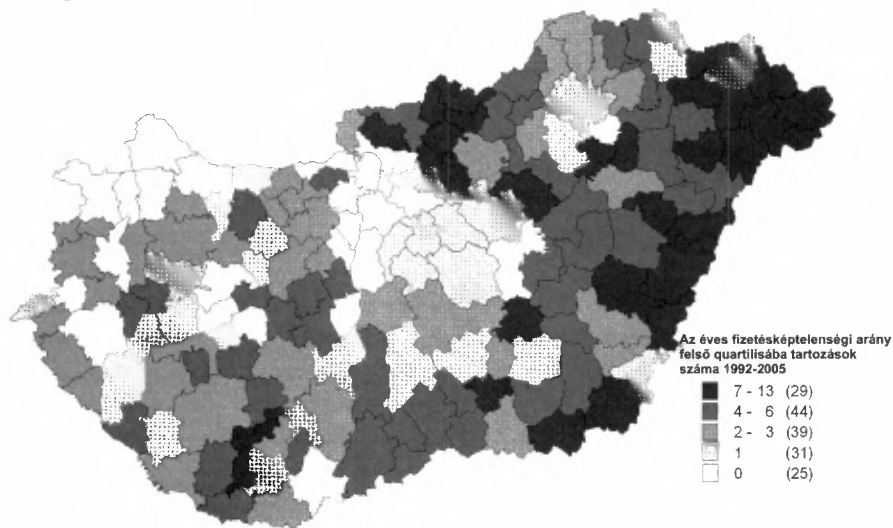

Forrás: Saját szerkesztés.

A csődtörvény hatályba lépése óta eltelt időszakban a fizetésképtelenségi arány tekintetében (hasonlóan több fejlettségi mutatóhoz) nyugat–kelet, illetve centrum–periféria különbséggel jellemezhető térszerkezet alakult ki. 1992–2006 között az éves fizetésképtelenségi arány terén a kelet-magyarországi kistérségek rosszabb mutatókkal rendelkeztek, mint dunántúli és közép-magyarországi társaik. Ha megvizsgáljuk, hogy egy adott kistérség (a jelenleg érvényes kistérségi határokat alapul véve) hányszor tartozott az éves fizetésképtelenségi arány felső quartilisába (a legrosszabb 25%-ba), akkor a fenti kijelentéseinket alátámasztó adatsorhoz jutunk, amely térképen is ábrázolható (3. ábra).

3. ÁBRA

*A legmagasabb fizetésképtelenségi aránnyal bíró kistérségek, 1992–2005
(a jelenlegi kistérségi beosztásra számolva)*
*(By the Highest Insolvency Ratios Characterized Micro-regions, 1992–2005
[Calculated on the Level of Actually Classification of Micro-region])*

Forrás: Saját szerkesztés.

1992 és 2005 között 29 olyan kistérség volt, amelyik a 14 esztendő alatt legalább 7 évben a fizetésképtelenségi arány felső quartilisába tartozott. Ezek közül két dunántúli kistérség (a Sásdi és a Szentlőrinci) kivételével a legrosszabb fizetésképtelenségi arányokkal rendelkező kistérségek a Dunától keletre helyezkednek el, és a 29 legrosszabb kistérség közül 21 a Tisza mentén, illetve attól keletre található¹⁴. Ezzel szemben az a 25 kistérségünk, amelyik egyik évben sem esett a fizetésképtelenségi arány felső quartilisába, jellemzően a Dunántúlon, illetve a fővárosi agglomerációban helyezkedik el, és közülük csak kettő, a Szolnoki és a Tiszaújvárosi kistérség van Kelet-Magyarországon. A két szélső csoport közötti kistérségek csak néhány évben számítottak a leggyengébbek közé, mindemellett az ilyen „billegő” mikrorégiók közül a gyengébbek inkább Kelet-Magyarországon, a jobbak inkább Nyugat-Magyarországon találhatók.

A fizetésképtelenségi arány és a vállalkozássűrűség kapcsolata

Míg a társas vállalkozások népességre vetített aránya (a vállalkozássűrűség) elsősorban az urbanizált régiókban a legmagasabb (kivétel ez alól a Balaton térsége), addig a fizetésképtelenségi arány kevésbé függ a városodottság szintjétől. Ez abból is eredeztethető, hogy míg a vállalkozások és a különböző gazdaságstatisztikai mutatók között erős korrelációs kapcsolat van, addig a vizsgálatok szerint a fizetés-

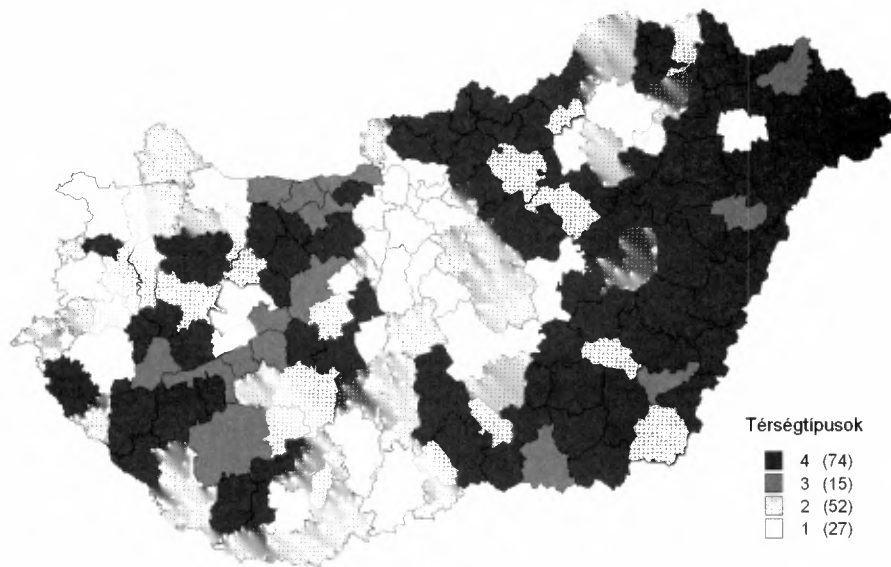
képtelenségi arány és a fajlagos jövedelmi-foglalkoztatási adatok ugyan fordított irányú, de jellemzően gyenge együttmozgást tanúsítanak. Mint láttuk, az elmúlt másfél évtized adataival elvégzett számítások szerint a fizetésképtelenségi arány a nyugati határtól való távolsággal nő, míg a vállalkozássűrűséget nem a nyugati határtól, hanem inkább a fővárostól (és tegyük hozzá: a nagyvárosoktól) való távolság határozza meg (jellemzően -0,4 körüli korrelációs együttható).

A fizetésképtelenségi arány és a vállalkozássűrűség segítségével különböző térségtípusokat alkothatunk, aminek alapján a „társas vállalkozások terében” kedvező, illetve kedvezőtlen helyzetű területeket különböztethetünk meg. A két mutató alapján az a terület egység mondható kedvező helyzetben lévőknek, ahol a vállalkozássűrűség az országos átlag felett van, a fizetésképtelenségi arány pedig nem éri el az országos átlagot. Ugyanakkor a főváros kiemelkedő súlya az országos átlagokat jelentősen befolyásolja (a vállalkozássűrűségét növeli, a fizetésképtelenségi arányét csökkenti), ezért helyesebb a térségtípezés során mindkét esetben a vidéki átlaggal számolni. A vállalkozássűrűség és a fizetésképtelenségi arány egymásra vetítésével látható, hogy 2005-ben a főváros és környéke, valamint az elsősorban a Tiszától nyugatra elhelyezkedő, nagyvárossal rendelkező kistérségek voltak a legjobb helyzetben (4. ábra). Az országos átlaghoz képest is kiugróan magas vállalkozássűrűséggel jellemezhető fővárosi agglomeráció (60–118 regisztrált társas vállalkozás/1000 fő) fizetésképtelenségi aránya messze a vidéki átlag alatt marad. A főváros és szűkebb régiója mellett ez az összefüggés elsősorban a nagyvárosokra és agglomerációjukra jellemző, emellett meg kell jegyezni azt a tényt, hogy a dunántúli regionális centrumok (Pécs és Győr), valamint környezetük a fizetésképtelenség tekintetében 2005-ben, de az elmúlt 6–8 évben sokkal jobban teljesítettek, mint Miskolc, Szeged, de különösen Debrecen.

A fizetésképtelenségi arány korábban említett területi különbségeivel magyarázható, hogy míg Pest és Bács-Kiskun megyék keleti határártól nyugatra a kis vállalkozássűrűséggel rendelkező vidéki kistérségekben a fizetésképtelenségi arány jellemzően messze nem éri el a vidéki átlagot, addig a fent említett két megyétől keletre a zömmel alacsony vállalkozássűrűséggel rendelkező kistérségekben a fizetésképtelenségi arány az országos átlag feletti. Ezek azok a válságrégiók, amelyek a legtöbb térségtípezés szerint a legfejletlenebb területei Magyarországnak (meg kell említeni azt a tényt is, hogy néhány délnyugat-dunántúli kistérség kivételével általában évről-évre módosul a kedvezőtlen fizetésképtelenségi mutatókkal bíró dunántúli és Duna-Tisza közti mikrorégiók köre („billegő kistérségek”), ugyanakkor Kelet-Magyarországon a helyzet évek óta változatlan). A vállalkozássűrűség és a fizetésképtelenségi arány tekintetében tehát a legkedvezőtlenebb térségtípusok Nógrád, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád megyében gyakorlatilag összefüggő területet képeznek, míg a Dunántúlon számottevő koncentráció nélkül vannak jelen. A kutatás által felölelt 15 év mindegyikére elvégzett térségtípezés alapján kijelenthető, hogy az ismertett térszerkezet nemcsak 2005-re, hanem az elmúlt másfél évtized egészére jellemző.

4. ÁBRA

*A fizetésképtelenségi arány és a vállalkozássűrűség kapcsolata 2005-ben
(The Relationship between Insolvency Ratio and Density of Ventures 2005)*

Jelmagyarázat: 1 = fizetésképtelenségi arány vidéki átlag alatt, vállalkozássűrűség vidéki átlag felett 2 = fizetésképtelenségi arány vidéki átlag alatt, vállalkozássűrűség vidéki átlag alatt 3 = fizetésképtelenségi arány vidéki átlag felett, vállalkozássűrűség vidéki átlag felett 4 = fizetésképtelenségi arány vidéki átlag felett, vállalkozássűrűség vidéki átlag alatt.

Forrás: Saját szerkesztés.

Összefoglalás

A csőd- és felszámolási eljárások számának növekedése a vállalkozásszám emelkedésének velejárója, mert a fizetésképtelenség a modern piacgazdaságban természetes jelenség. Ugyanakkor amint láttuk, az 1993-tól 1–2% körül mozgó országos fizetésképtelenségi arány területileg meglehetősen differenciált. A csőd- és felszámolási eljárások számának regisztrált társas vállalkozásokra vetített aránya alapján megállapítható, hogy az elmúlt másfél évtizedben a legkedvezőbb helyzetben a főváros és környéke, valamint a nyugat-magyarországi megyék, kistérségek vannak. Kelet-Magyarországon, nagyjából Pest és Bács-Kiskun megyék határától keletre a fizetésképtelenségi arány jellemzően magas. Ez utóbbi terület kedvezőtlen gazdasági helyzetéhez az alacsony vállalkozássűrűség is hozzájárul, így a legkedvezőtlenebb helyzetben levő kistérségek zömét itt találjuk.

Azt, hogy adott területegységben (településen, kistérségben, megyében) a regisztrált társas vállalkozások hány százaléka ellen folyik fizetésképtelenségi eljárás, számtalan, részben matematikailag nehezen mérhető társadalmi, politikai, valamint a gazdasági-vállalkozói környezetben rejlő tényező határozza meg. Látjuk, hogy fizetés-

képtelenség tekintetében is Kelet-Magyarország rosszabb helyzetben van az ország többi részénél, de a fizetéseképtelenségi arány területi különbségeinek magyarázatánál nem támaszkodhatunk kizárólagosan a hozzáférhető gazdaságstatisztikai adatokra. Az okok sokfélék lehetnek: a rosszabb gazdasági helyzet (pl. a nyugati tőke hiánya, alacsonyabb jövedelemszint stb.), a mezőgazdaság permanens válsága, a vállalkozói kultúra relatív fejletlensége mind-mind közrejátszhatnak egyes térségek vállalkozásainak fizetéseképtelenségében. Ebben a tanulmányban a fizetéseképtelenség térbeli egyenlőtlenségeinek elsősorban leíró jellegű, de talán ebben a formában is hiánypótlónak mondható bemutatására tettünk kísérletet, a mélyben rejlő okok, folyamatok feltárására és elemzésére további kutatásokra van szükség.

Jegyzetek

- ¹ A tanulmány a Heti Csődértesítő, valamint a Cégnet.hu gyűjtősite támogatásával készült.
- ² A külföldi jogokban általában csődeljárásnak nevezik a vállalkozás megszüntetését célzó eljárást. Magyarországon a korábbi szocialista „szanalási jog” folyományaként fennmaradt a felszámolási eljárás fogalma, és nálunk ennek az eljárásnak a célja a vállalkozás megszüntetése. A köznyelvben (és a jogi szakszárgonban is) csőd fogalma alatt általában a fizetéseképtelenséget értik, és a fizetéseképtelenségi eljárásokat szabályozó törvényeket (1991. évi XLIX. tv., 2006. évi VI. tv.) összefoglaló néven csődtörvénynek nevezzük.
- ³ A kötelező öncsőd lényege az volt, hogy az adós (az a gazdálkodó szervezet, amely tartozását/tartozásait az esedékességkor nem tudta, vagy – az egy éven belül esedékessé váló tartozásait – előreláthatóan nem tudja kiegyenlíteni) automatikusan csődeljárást kezdeményezett önmaga ellen.
- ⁴ A közzétett csődeljárások száma 1992-ben 2922, 1993-ban 984 volt, majd 1994-től kezdve ez a szám száz alá csökkent. Napjainkban a közzétett csődeljárások száma nem éri el az évi ötvenet.
- ⁵ A Heti Csődértesítőt szerkesztő OVI-n (Országos Vezetőképző Intézet Kft.) kívül több cég is gyűjti a fizetéseképtelenségi eljárások adatait. 2007 elején pl. a Creditreform Magyarországi Hitelezővédelmi Szövetség is közzétette a fizetéseképtelenségi eljárások számát 1996 és 2006 közötti időszakra vonatkozóan. A Creditreform adatai 2000-től kezdve szinte teljesen megegyeznek a Heti Csődértesítővel, 1996 és 2000 között van néhány százalékos különbség az egyes évek adatai között, ami részben abból is adódhat, hogy az eljárás bíróság általi elrendelésének és a Céglközlönyben történő közzétételének időpontját (amely néhány esetben eltérő évre esik) a két forrás különböző esztendőkhöz számolta.
- ⁶ A gazdálkodó szervezet fogalma az 1991. évi XLIX. tv. eredeti 3. §-a szerint: „az állami vállalat, a tröszt, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a gazdasági társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, az önkormányzat vállalata, a víziközmű társulat kivételével a vízgazdálkodási társulat”. A felsorolás az évek során bővült, és a 2006. évi VI. tv. a következő meghatározást tartalmazza: „*gazdálkodó szervezet*: az állami vállalat, a tröszt, az egyéb állami gazdálkodó szerv, a szövetkezet, a lakásszövetkezet, a gazdasági társaság, az európai részvénytársaság, a közhasznú társaság, az egyes jogi személyek vállalata, a leányvállalat, a vízgazdálkodási társulat (a víziközmű-társulat kivételével), az erdőbirtokossági társulat, az önkéntes kölcsönös biztosító pénztár, a magánnyugdíjpénztár, az egyesülés, ideértve az európai gazdasági egyesület is, a végrehajtói iroda, a sportegyesület, valamint mindazon jogi személyek vagy jogi személyiséggel nem rendelkező gazdasági társaságok, amelyek fő érdekeltségeinek központja a Tanács fizetéseképtelenségi eljárásokról szóló 1346/2000/EK rendelete alapján az Európai Unió területén található.”
A KSH-nomenklatúra alapján regisztrált társas vállalkozásnak minősül a gazdasági társaság, a szövetkezet, az egyéb jogi személyiségű vállalkozás, az állami gazdálkodó szervezet és egyéb vállalat, a jogi személyiség nélküli egyéb vállalkozás, a megszűnő gazdálkodási formákkal (pl. gmk-k) együtt. A regisztrált vállalkozásokat a KSH két részre bontja: egyéni és társas vállalkozásokra, amelyek közül csak a társas vállalkozások állhatnak fizetéseképtelenségi eljárás alatt. Társas vállalkozásokon kívül 1997-től, a csődtörvény hatályának kiterjesztésétől kezdve csupán néhány nonprofit szervezet (kht.) került felszámolás alá, így a nonprofit szervezeteket kihagyhatjuk a vizsgálatból.

- ⁷ A regisztrált társas vállalkozás a megfigyelés időpontjában az adminisztratív nyilvántartások szerint jogilag létező egység, azaz adószámmal rendelkező társas vállalkozás, beleértve az adott időpontban csőd-, felszámolási és végelszámolási eljárás alatt állókat is. A fizetésképtelenségi eljárás alatt álló vállalkozások csak egy bizonyos hányada számolható az adott évben a működő (foglalkoztatottal és/vagy árbevételrel rendelkező) társas vállalkozások körébe, ezért kell a regisztrált vállalkozások adataival számolnunk.
- ⁸ Ezekben az években vált ténylegesen fizetésképtelenné és került elsősorban csődeljárás alá a nagy foglalkoztatotti létszámmal bíró állami vállalatok zöme.
- ⁹ 2005. december 31-én 55 olyan település volt az országban, ahol 1992 után egyetlen társas vállalkozást sem regisztráltak.
- ¹⁰ A települési szintű vizsgálatokkal nagyon óvatosan kell bánni, mert még az utóbbi évek átlagát tekintve is évente „csak” 1100–1200 az olyan települések száma, ahol az oda bejelentett társas vállalkozásokkal szemben fizetésképtelenségi eljárás zajlik. Általában elmondható, hogy kistépelüléseink túlnyomó többségében nincs fizetésképtelenségi eljárás, illetve amennyiben van, abban az esetben az adott település fizetésképtelenségi aránya rögtön az országos élbolyba kerül (a csőd- és felszámolási eljárásoknak évente átlagosan csak 2–3%-a érint 1000 főnél kevesebb lakosságú települést).
- ¹¹ Pl. Debrecenben 2003-ban és 2004-ben 428, illetve 385 fizetésképtelenségi eljárás zajlott, míg ugyanekkor Szegeden 230 és 246, Miskolcon, Pécsen és Nyíregyházán 180–190 volt a csőd- és felszámolási eljárások száma. Ugyanekkor pl. Győrben csak 101, illetve 121 eljárást indítottak.
- ¹² Bács-Kiskun megyében átlagon felüli, Borsod-Abaúj-Zemplén megyében átlag alatti vállalkozási aktivitás mellett javult a fizetésképtelenség. Az okok nagyon sokfélék lehetnek: Bács-Kiskun megye esetében a fekete- és szürkegazdaságból származó bevételeknek lehet szerepe a fizetésképtelenség javulásában, míg Borsod-Abaúj-Zemplén megye esetében az alacsonyabb vállalkozási aktivitás eredményezheti azt, hogy bizonytalan kimenetelű és potenciálisan fizetésképtelenné váló vállalkozásba kevésbé vágnak bele az ott élők.
- ¹³ Ugyanakkor Kisvárdá és Tiszabездé eseté felhívja a figyelmet arra is, hogy a fizetésképtelenség hirtelen megugrása nem biztos, hogy általános recesszió miatt következik be, hanem az esetek jelentős részében egy-egy vállalkozónak (vagy vállalkozói csoportnak) a fizetésképtelenné válásáról és az általuk működtetett több tucatnyi bt., kft. felszámolásáról lehet szó. Ennek statisztikai hatása jelentősen torzíthatja az egyenlőtlenségi modelleket.
- ¹⁴ A 2006-os fizetésképtelenségi arányok a vázolt képet nem módosítják, de várhatóan a Sellyei, a Pétervásárai és a Zalaszentgróti kistérségek is a fizetésképtelenségi arány felső kvartilisába kerülnek, és ezzel ez a három kistérség is eléme a 4. ábrán a legrosszabb kategória alsó határának vett 7-es elemszámot.

Irodalom

- Bihari Zs. (1999) Vállalkozási intenzitás a budapesti agglomerációban. – Barta Gy.–Beluszky P. (szerk.) *Társadalmi-gazdasági átalakulás a budapesti agglomerációban*. Regionális Kutatási Alapítvány, Budapest. 143–154. o.
- Bonin, J.P.–Schaffer, M.E. (1996) Bankok, vállalatok, rossz hitelek és csődök Magyarországon 1991–1994. – *Közgazdasági Szemle*. 2. 93–113. o.
- Enyedi Gy. (1996) *Regionális folyamatok Magyarországon*. – Ember-Település-Régió. Hilschler Rezső Szociálpolitikai Alapítvány, Budapest.
- Fazekas K. (szerk.) (2005) *A hely és a fej: munkapiac és regionalitás Magyarországon*. MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest.
- Holló M. (1994) A csőd- és felszámolási eljárások tapasztalatai. – *Ipari Szemle*. 1. 40–43. o.
- Miskolczi Bodnár P.–Török G. (2002) *A magyar csődjog alapjai*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest.
- Nagy G. (2006) A magyar gazdaság területi folyamatainak mérlege: erősödő területi különbségek, vs. regionális kiegyenlítés. – Kiss A.–Mezősi G.–Süsmeghy Z. (szerk.) *Táj, környezet, társadalom. Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére*. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék; SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged. 529–540. o.
- Nemes Nagy J. (1995) A „gazdasági egészség” földrajzi képe Magyarországon. – *Földrajztanítás*. 3–4. 4–11. o.

- Nemes Nagy J.–Németh N. (2003) *A „hely” és a „fej”: a regionális tagoltság tényezői az ezredforduló Magyarországn.* MTA Közgazdaságtudományi Kutatóközpont, Budapest.
- Nemes Nagy J.–Ruttkay É. (1993) *Vállalkozások területi terjedése (1982–1991).* – Enyedi Gy. (szerk.) *Társadalmi-területi egyenlőtlenségek Magyarországon.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest. 127–142. o.
- Ráday L. (1993) *Adósok és hitelezők: Adalékok a fizetésképtelenség, a csőd- és a felszámolási eljárás kérdéseihez.* – *Közgazdasági Szemle.* 7–8. 646–662. o.
- Rechnitzer J. (1993) *Szétszakadás vagy felzárkózás. (A térszerkezetet alakító innovációk).* MTA RKK, Győr.
- Reke B. (1996) *A csődbe jutott mezőgazdasági vállalkozások jellemzői.* – *Bankszemle.* 2. 50–55. o.
- Sántha J.-né (1999) *A vállalalkozási struktúra változásai a kilencvenes években.* – *Statisztikai Szemle.* 5–6. 421–437. o.
- Szanyi M. (1999) *Csőd, felszámolás, végelszámolás mint a privatizáció módja.* ÁPV Rt., Budapest.
- www.foe.hu (Felszámoló és Vagyonfelügyelők Országos Egyesületének internetes honlapja)
- www.ksh.hu (Központi Statisztikai Hivatal internetes honlapja)